

Arthur Nordéns

Supplement till

ÖSTERGÖTLANDS RUNINSKRIFTER

av Erik Brate

daterat 1948

Kommenterad

utgåva av

Jan Owe

Bro 2020

Häradskartor: Helen Grenler, GeolTKonsulten Sverige, baserade på Riksarkivet NAD:s Historiska GIS-kartor,
<https://riksarkivet.se/psidata>

Övriga kartor i färg är, om inte annat anges, hämtade från Lantmäteriets historiska kartarkiv.

Grafisk form: Utgivaren

FÖRTECKNING ÖVER I DETTA SUPPLEMENTBAND TILL ÖSTERGÖTLANDS RUNINSKRIFTER BEHANDLADE INSKRIFTER häradsvi ordnade 1947

Anm. »Ög» framför numret anger, att inskriften förtecknats av Brate. Övriga nummer ha tillkommit efter utgivandet av Brates *Östergötlands runinskrifter* 1918. ~~Alltjämnt saknade inskrifter upptagas inte i förteckningen.~~¹

Aska hd	1	Bråbo hd	45
Ög 1. Fivelstads kyrka	2	Ög 245. Östra Eneby kyrka	46
Ög 2. Orlunda kyrka	2	250. Himmelstadlund, Östra Eneby	
Ög 3. Orlunda kyrkogård	3	sn	47
Ög 5. Orlunda kyrka	4	Ög 43. Ingelstad, Östra Eneby sn	60
Ög 6. Orlunda kyrka	4	Ög 44. Björnsnäs, Kvillinge sn	63
Ög 7. Västra Stenby kyrka	5	Ög 45. Björnsnäs, Kvillinge sn	64
Ög 8. Västra Stenby kyrka (Kälvesten)		Ög 46. Ströbo äng, Herrstaberg, Östra	
.....	6	Eneby sn ³	66
Ög 9. Vinnerstads kyrka	11	Ög 47. Ströbo äng, Herrstaberg, Östra	
Bankekinds hd	12	Eneby sn	68
Ög 10. Lilla Greby, Askeby sn	13	Ög 48. Ströbo äng, Herrstaberg, Östra	
Ög 11. Vårdsbergs kyrka	16	Eneby sn	68
Ög 12. Vårdsbergs kyrka	17	Dals hd	70
Björkekinds hd	18	Ög 49. Rogslösa kyrka	71
Ög 13. Konungssunds kyrka	19	Ög 51. Väversunda kyrka	71
Ög 14. Konungssunds kyrka	19	Ög 52. Väversunda kyrka	71
Ög 15. Svensksund, Konungssunds sn		Ög 54. Väversunda kyrka	73
.....	21	Ög 55. Väversunda kyrka	74
Ög 18. Kuddby kyrka	22	Ög 56. Väversunda kyrka	74
Ög 19. Kuddby kyrka, fattighuströskeln		Ög 57. Väversunda kyrka	75
.....	24	251. Väversunda kyrka	75
Ög 20. »Söverstad vältning», Hjärtrum,		252. Väversunda kyrka	76
Kuddby sn	25	253. Väversunda kyrka	77
Ög 21. Ingelstad, Kuddby sn	27	254. Väversunda kyrka	77
Ög 22. Odenstomta, Kuddby sn	28	290. Väversunda kyrka	78
Ög 23. Örminge, Kuddby sn	30	291. Väversunda kyrka	79
Ög 24. Örminge, Kuddby sn	31	292. Väversunda kyrka	79
Ög 25. Söder Mem, Östra Ny sn	32	293. Väversunda kyrka	79
Ög 26. Öster Skam, Östra Ny sn	32	294. Väversunda kyrka	80
Ög 27—28. Öster Skam, Östra Ny sn	33	Ög 58. Väversunda Södergård,	
Ög 29. Skjorstad, Tåby sn	34	Väversunda sn	80
Ög 30. Skjorstad, Tåby sn	34	Ög 59. Örberga kyrka	81
Ög 31. Å kyrka	36	Ög 246. Örberga prästgård	81
Ög 32. Å kyrka	36	255. Herrestads kyrka	82
Ög 33. Å kyrka	36	256. Herrestads kyrka	83
Ög 34. Lundby, Å sn	39	257. Herrestads kyrka	85
Bobergs hd	40	258. Herrestads kyrka	86
Ög 35. Fornåsa kyrka	41	259. Herrestads kyrka	86
Ög 36. Fornåsa kyrka	41	Gullbergs hd	87
Ög 37. Fornåsa kyrka	41	Ög 60. »Järmsta-stenen»	88
Ög 38. Boberg, Fornåsa sn	42	Ög 61. Flistads kyrka	88
Ög 39. Skeppsås kyrka	42	260. Vreta kloster	90
Ög 41. Älvestads kyrka	43	Ög 247. Vreta kloster	94
Ög 42. Örevad, Älvestads sn	43	261. Vreta kloster	95
249. Stigelstorp, Vallerstads sn ² ...	44	262. Vreta kloster	96
		263. Vreta kloster	103
		264. Kungsbro, Vreta klostern sn.	105

¹ Den sista meningen är struken i utgåvan eftersom ett antal saknade inskrifter finns med i förteckningen.

² Stigelstorp ligger numera i Järstads socken, Göstrings härad.

³ I manuset är för Ög 46—Ög 48 texten Ströbo äng, Herrstaberg, Östra Eneby sn satt inom citationstecken.

265.	Björkebergs kyrka	106	Ög 107.	Kärna kyrkogård.....	187
Göstrings hd.....		107	Ög 108.	Kärna kyrkogård.....	188
Ög 62.	Biskopsberga, Allhelgona sn	108	Ög 109.	Frösle, Kärna sn.....	189
Ög 63.	Vistena, Allhelgona sn	108	Ög 110.	Lagerlunda, Kärna sn.....	190
Ög 64.	Bjälbo kyrka	110	Ög 111.	Landeryds kyrka	191
Ög 65.	Bjälbo kyrka	112	Ög 113.	Nykvarn, S:t Lars sn	192
Ög 66.	Bjälbo kyrka	113	Ög 114.	Skeda kyrka.....	195
266.	Bjälbo kyrka	115	Ög 115.	Ånvåga, Skeda sn.....	195
Ög 67.	Ekeby kyrka	116	Ög 116.	Ånvåga, Skeda sn.....	197
Ög 68.	Ekeby kyrka	117	Ög 117.	Slaka kyrka.....	198
Ög 69.	Ekeby kyrka	119	Ög 118.	Slaka kyrkogård	198
Ög 70.	Ekeby kyrka	120	Ög 119.	Slaka kyrkogårdspört	199
Ög 71.	Dala ägor, Ekeby sn	121	Ög 120.	Slaka kyrkogårdsmur	199
Ög 72.	Hovs kyrka.....	121	Ög 121.	Slaka kyrkogård	199
Ög 73.	Hovs kyrka.....	121	Ög 122.	Lambohov, Slaka sn	200
Ög 74.	Hovs kyrka.....	122	Ög 123.	Slaka kyrkogårdsmur	200
Ög 75.	Hovs kyrka.....	123	Ög 124.	Lambohov, Slaka sn	200
Ög 240.	Hovs kyrka.....	124	Kinda härad		201
Ög 241.	Hovs kyrka.....	125	Ög 125–126.	Hovby, Västra Eneby sn	201
Ög 242.	Hovs kyrka.....	126	Ög 127.	Vallingedal, Hycklinge sn	201
Ög 243.	Hovs kyrka.....	126	Linköpings stad		202
295.	Hovs kyrka.....	126	Ög 128.	S:t Lars kyrkhärbärke.....	203
296.	Hovs kyrka.....	127	Ög 129.	Modis gård, Linköping	204
297.	Hovs kyrka.....	127	Ög 130.	»Skolmästare gård», Linköping	204
298.	Hovs kyrka.....	128	270.	S:t Lars kyrka.....	204
299.	Hovs kyrka.....	128	Lysings härad		205
300.	Hovs kyrka.....	128	Ög 131.	Heda kyrka.....	206
Ög 77.	Hovgården, Hovs sn.....	129	Ög 132.	Heda kyrka.....	207
Ög 81.	Högby gamla kyrka	130	Ög 133.	Häggestad, Heda sn	208
Ög 82.	Högby forna kyrka	137	Ög 134.	Gårdslösa, Kumla sn	210
Ög 83.	Högby forna kyrka	139	Ög 135.	Gårdslösa, Kumla sn	210
Ög 87.	Högby forna kyrka	140	Ög 136.	Röks kyrka	212
Ög 88.	Axstad, Högby sn	141	Ög 137.	Kvarntorp, Svanshals sn	247
Ög 89.	Skrukeby Hålagård, Högby sn	142	Ög 138.	Kyleberg, Svanshals sn.....	249
Ög 90.	Skrukeby ödekyrkogård, Högby sn.....	143	Ög 139.	Västra Tollstads kyrka.....	249
Ög 91.	Järstads kyrkogård	144	Ög 141.	Västra Tollstads kyrka.....	249
Ög 92.	Väderstads ödekyrkogård	146	Ög 248.	Alvastra, Västra Tollstads sn	250
Ög 93.	Haddestad, Väderstads sn	147	271.	Alvastra, Västra Tollstads sn ⁴	253
Ög 94.	Harstads ödekyrkogård, Väderstads sn	148	Ög 144.	Ödeshögs kyrka	257
Ög 96.	Karleby, Väderstads sn	150	Lösings härad.....		258
267.	St. Valby, Väderstads sn	151	Ög 145.	Dagsbergs kyrka	259
Ög 97.	Grönlund, Åsbo sn	152	Ög 146.	Dagsbergs kyrka	259
Ög 98.	Strålsnäs, Åsbo sn	153	Ög 147.	Furingstads kyrka.....	261
268.	Appuna kyrka	155	Ög 148.	Furingstads kyrka.....	263
Hammarkinds hd		158	Ög 149.	Furingstads kyrka.....	263
Ög 99.	Hov, Mogata sn	159	Ög 150.	Furingstads kyrka.....	265
Ög 100.	Ringarums kyrka.....	161	Ög 151.	Furingstads kyrka.....	266
269.	Patergärdet, Drothems sn, »Söderköpingsstenen»	163	Ög 152.	Agetomta, Furingstads sn	268
Hanekinds hd		176	Ög 153.	Styrestads kyrka	269
Ög 102.	Kaga prästgård	180	Ög 154.	Styrestads kyrka	270
Ög 103.	Kaga kyrka	181	Ög 155.	Sylten, Bjälbrunna ägor, Styrestads sn.....	271
Ög 104.	Gillberga, Kaga sn	182			
Ög 105.	Kärna kyrkogård	184			
Ög 106.	Kärna kyrkogård	185			

⁴ Nordén anger här felaktigt »Ö. Tollstads sn», vilket kan förklara varför Ög 144 hamnat före stenarna från Alvastra i den maskinskrivna förteckningen och i manuset.

Ög 156.	Tingstads kyrka	273
Ög 157.	Tingstads kyrka	274
Memmings hd		276
Ög 160.	Kimstads kyrka	277
Ög 161.	Kimstads kyrka	278
Ög 162.	»Gunnarsbron», Kullerstads sn	279
Ög 163.	Skattna, Kullerstads sn	281
Motala stad		283
Ög 164.	Kyrkoherdebostället, Motala	283
Ög 178b.	Motala sn	283
Norrköpings stad		284
Skenninge stad		286
Ög 165.	Vårfrukyrkan	287
Ög 166.	Hospitalet	289
Ög (168?), 272.	Hospitalet	291
Ög 239.	Vadstenagatan	293
273.	S:t Martins kyrka, nu S:ta Ingrids kloster	295
274.	S:t Martins kyrka, nu S:ta Ingrids kloster	297
275.	S:t Martins kyrka, nu S:ta Ingrids kloster	298
276.	S:t Martins kyrka, nu S:ta Ingrids kloster	298
277.	S:t Martins kyrka, nu S:ta Ingrids kloster	300
278.	S:t Martins kyrka, nu S:ta Ingrids kloster	300
279.	S:t Martins kyrka, nu S:ta Ingrids kloster	301
280.	S:t Martins kyrka, nu S:ta Ingrids kloster	302
281 a, b.	S:t Martins kyrka, nu S:ta Ingrids kloster	302
282.	S:t Martins kyrka, nu S:ta Ingrids kloster	304
283.	Äldsta Vadstenavägen, nu S:ta Ingrids kloster	305
Skärkinds hd		307
Ög 170.	Ösby, nu vid Åkerby, Gårdeby sn	308
Ög 171.	Skärkinds gamla kyrka	309
Ög 172.	Skärkinds gamla kyrka	312
Ög 173.	Skärkinds gamla kyrka	312
Ög 174.	Skärkinds gamla kyrka	314
Ög 175.	Skärkinds gamla kyrka	314
284.	Skärkinds gamla kyrka	315
Ög 176.	Karlslund, Skärkinds sn	316
Söderköpings stad		317
Ög 177.	Söderköping	317
285.	Forna franciskanerklostret	318
286.	Forna franciskanerklostret	319
287.	Forna franciskanerklostret	320

Vadstena stad		322
Ög 178.	Vadstena	322
Ög 179.	Klostermuren	323
Valkebo hd		324
Ög 180.	Gammalkils kyrka	325
Ög 181.	Ledbergs kyrka	326
Ög 182.	Dito, utgår (icke runsten) ⁵	331
Ög 183.	Kärnsjö, Ledbergs sn	332
Ög 184.	Sjögestads kyrka	334
Ög 185.	Sjögestads kyrka (tillfälligt dold)	335
Ög 186.	Frackstad, Sjöggestads sn	336
Ög 187.	Hackstad, Sjöggestads sn	338
Ög 188.	Bankeberg, Vikingstads sn (= Ög 238)	339
Ög 189.	Bo, Vikingstads sn	341
Ög 190.	Nybble ägor, Vikingstads sn	342
Ög 192.	Rakered, Vikingstads sn	343
Vifolka hd		344
Ög 193.	Härberga kyrka	345
Ög 194.	Härberga kyrka ⁶	346
Ög 197.	Sörby ödekyrkogård, Mjölby	346
Ög 198.	Normlösa klockargård, nu i kyrkan	347
Ög 199.	Sya kyrka, nu vid folkhögskolan	349
Ög 200.	Uddarp, nu vid Sya kyrka	350
Ög 201.	Veta kyrka	353
Ög 202.	Gottlösa, Veta sn	354
Ög 203.	Gottlösa, Veta sn	356
Ög 204.	Viby kyrka	357
Ög 205.	Viby kyrka	358
Ög 244.	Viby kyrka	359
Ög 206.	Viby Lilla Källgård, Viby sn .	359
Ög 207.	Enebacken, Kårarps ägor, Viby sn	360
Ög 208.	Enebacken, Kårarps ägor, Viby sn	363
Ög 209.	Enebacken, Kårarps ägor, Viby sn	364
Ög 210.	Kårarp, Viby sn	365
Ög 211.	Mörby, Viby sn	367
Ög 212.	Ålbäcken, Viby sn	368
Ög 213.	Västerlösa kyrka	368
Ög 214.	Egeby knekttorp, Västerlösa sn	369
Ydre hd		370
Ög 215.	Lägernäs, Västra Ryds sn	371
Ög 216.	Sunds kyrkoby	371
Ög 217.	Oppeby, Sunds sn	372
Ög 218.	Torpa kyrka	373
Åkerbo hd		374

⁵ Om Ög 181 och Ög 182 har i manuset i marginalen antecknats »Fattas». Beskrivningen av Ög 181 avsågs dock att lämnas senare. I utgåvan har för Ög 181 använts en äldre version av manuset.

⁶ Inskriften saknas i manuset. I förteckningen anger Nordén »(dold under murbruket?)».

Ög 219.	Lundby, Lillkyrka sn375	Ög 228.	Tuna bro, nu vid Berga, Östra Husby sn402
Ög 220.	Östra Skrukeby kyrka377	Ög 229.	Varby, Östra Husby sn403
Ög 221.	Törnevalla kyrka, nu vid Reva 378	Ög 230.	Åkerby trappbacke, Häradshammars sn405
Ög 222.	Törnevalla kyrkogårdsport ...379	Ög 231.	Östra Stenby kyrka406
Ög 223.	Törnevalla kyrka380	Ög 232.	Östra Stenby kyrka408
Ög 224.	Stratomta, Törnevalla sn381	Ög 233.	Östra Stenby kyrka409
Östkind's hd 384	Ög 234.	Östra Stenby kyrka410
Ög 225.	Högtomta, Östra Husby sn.. 385	Ög 235.	Östra Stenby kyrka411
Ög 226.	Lönnbro, Östra Husby sn 387	Ög 236.	Östra Stenby kyrka412
288.	Oklunda, Östra Husby sn388	289.	Östra Stenby kyrka413
		Ög 237.	Ållonö, Östra Stenby sn..... 414

Utgivarens inledning

Detta dokument är *inte* supplementet till *Östergötlands runinskrifter* (SRI 2). Detta är enbart en utgivning av det manuskript avsett som supplement till Brates *Östergötlands runinskrifter*, men aldrig publicerat – av skäl som framgår nedan. Manusket färdigställdes 1947 och var tänkt att tryckas året efter. En nyutgåva av *Östergötlands runinskrifter* är en angelägen uppgift och denna publicering får inte ses som en ersättning för en sådan utgåva. Publiceringen är istället en möjlighet för forskningen att ta del av Arthur Nordéns manus.

Arthur Nordén (1891–1965) var en mångsidig man, och som Wessén skriver »en entusiastisk och iderik forskare» (Wessén 1975), med ett stort intresse för och kunskap om sin hembygds forn-lämningar. Avhandlingen *Östergötlands bronsålder* (Nordén 1926) behandlade främst hållristningarna i Norrköpingstrakten varav Nordén hittat det stora flertalet av de då kända ristningarna. Under åren 1929–1948 utkom hans stora monografi *Östergötlands järnålder* (1:1-2, 2). Därutöver har han en omfattande publikation av artiklar i exempelvis *Fornvännen*.

Inom runologin har Nordén gjort viktiga insatser. Bl.a. har han beskrivit ett antal runinskrifter, speciellt runristade lösföremål i uppsatserna *Magiska runinskrifter* och *Bidrag till svensk runforskning* (Nordén 1937 respektive 1943). Även om flera av hans läsnings- och tolkningsförslag inte har stått sig, har de utgjort en viktig källa och utgångspunkt för fortsatt forskningsarbete kring dessa många gånger intressanta inskrifter.

I samband med skapandet av monografien *Östergötlands järnålder* var det Nordéns mening att runinskrifterna skulle beskrivas i en särskild del. Arbetet med runinskrifterna, vilket Nordén påbörjat redan omkring år 1930, resulterade i ett tänkt supplement till Erik Brates *Östergötlands runinskrifter* (SRI 2). I en ansökan till Humanistiska fonden den 27 oktober 1945⁷ skriver Nordén att han önskar få ett anslag för den upplaga (200 ex.) av supplementet som skulle ingå som en avslutande del i hans *Östergötlands järnålder* del II. Det mesta av manuset var då klart, Nordén skriver i sin ansökan att de härader vars inskrifter då återstod att granska och skriva manus för var: »Dals hd med c:a 12 inskrifter, Kinda hd med 3 inskrifter, Lysings hd med ett 15-tal inskrifter, Vifolka hd med c:a 23 inskrifter, Ydre hd med 4 inskrifter, vartill så komma ett antal inskrifter i Skänninge. Lösfynden äro ej heller ännu slutundersökta.» Nordén önskar också ett anslag på 2.000:- för att, utöver det första häftet som var i »tryckfärdigt skick», kunna färdigställa »manuskriptet till arbetets andra och sista häfte.»⁸

Arbetet avsett som en del av Sveriges runinskrifter⁹

Innan brevet sändes till Humanistiska fonden hade Nordén lämnat in manuskriptet till runverkskommittén vid Vitterhetsakademien (även kallad Runkommittén). Den 29 september 1945 hölls ett möte i Runkommittén där Nordéns manuskript diskuterades. Med vid mötet var Sigurd Curman (ordf.), K. A. Gustawsson, Elias Wessén och Sven B. F. Jansson (sekr.). Wessén ansåg att manuskriptet borde ges ut som en del av Sveriges runinskrifter, men det fanns brister i manuset. Wessén hade noterat en del ändringar och det beslutades att även Sven B. F. Jansson skulle läsa manuskriptet och vidare att han i fältet skulle kontrollera Nordéns läsningar.

Vid mötet i Runkommittén den 18 januari 1946 deltog Curman, Wessén, Jansson plus Nordén som hade kallats speciellt till sammanträdet. Wessén ansåg att Nordéns arbete skulle ingå i Runverket som ett supplement till Brates *Östergötlands runinskrifter*. Det påpekades att det krävdes en del komplettering av materialet, men Wessén hoppades att det första häftet skulle kunna tryckas till hösten. Till sommaren skulle först Jansson kontrollera en del av manuskriptet ute i fält och Nordén skulle likaledes fortsätta fältarbetet under sommaren fram till september.

I tidningsartikeln *Östgötaforskare fann Rökstenens stenbrott* (i *Östgöta Correspondenten* den 9 augusti 1946) skriver signaturen Quivis inledningsvis:

En följd av somrar har Norrköpingssonen, fil. dr Arthur Nordén arbetat med att rengöra, tyda och måla Östergötlands runstenar. Hans arbete närmar sig nu sin fullbordan. Snart skall resultatet tryckas och ingå i en monografi över Östergötlands järnålder. Det kommer också att tryckas separat i Vitterhetsakademiens stora serie Sveriges runinskrifter.

Brates stora verk om runstenarna upptog för Östergötlands del omkring 250. Sedan 1918, då detta verk utkom, har antalet kända runinskrifter ökats till omkring 300. Bland de nyfunna äro flera, som måste räknas till Sveriges egendomligaste. En sådan är t.ex. skriften vid Himmelstalund, den äldsta av alla, likaså Kälvestenen, som gav nyckeln till lösningen av Sparlösastenen i Västergötland. Vid Söderköping hittades för några år sedan en runsten från omkring 600.

⁷ En avskrift finns på Runverket vid Riksantikvarieämbetet.

⁸ Se vidare under avsnittet *Från Nordéns arbete med runinskrifterna* nedan.

⁹ Huvudsakliga källor till detta avsnitt är material på Runverket vid Riksantikvarieämbetet och en mapp på ATA om Runverket (ATA, Ämbetsarkiv 3. Gemensamma handlingar, P7:29, »Sveriges runinskrifter»).

Signaturen Quivis skriver sedan om Nordéns arbete med Oklundahällen och specifikt om Rökstenen, en inskrift som Nordén arbetade med längst i sitt manusarbete.

När Runkommittén (S. Curman, K. A. Gustawsson, M. Olsson, E. Wessén och S. B. F. Jansson) träffades den 7 september 1946 beslutades att Jansson skulle gå igenom sina rättelser och tillägg med Nordén. En del felaktigheter behövde åtgärdas i uppmålningen och därmed skulle tryckningen av arbetet behöva uppskjutas. Problemet med att kontrollera läsningar där runorna var imålade togs upp, det noterades också att bildmaterialet hade flera brister.

På Runverket vid Riksantikvarieämbetet förvaras 16 maskinskrivna sidor med Janssons kommentarer till runinskrifter i Björkekind, Lösings och Östkind härad där han granskat under 1946¹⁰. Totalt beskrivs där 44 inskrifter. Nordén fortsatte sitt fältarbete i juli 1947, däribland granskades över 20 ny- eller återfunna fragment. Därefter uppdaterades manuset och lämnades till Wessén.

Wesséns redigering

Elias Wessén, denne produktive språkforskare, gick igenom Nordéns manus med rödpennan i hand. Flera noteringar är enbart korrekturändringar, men inte sällan hittar man röda utropstecken och frågetecken och ibland längre kommentarer i marginalen. Dessa kommentarer är införda som fotnoter i utgåvan.

Handstilen visar att flertalet kommentarer i manuset är skrivna av Wessén. I manuset finns det för flera härad uppgifter om inskrifterna har granskats i fält (av Jansson) och manustexten lästs (av Wessén), eller inte. För respektive härad finns följande noteringar:

Aska härad: »Ej granskat». Manuset är genomläst, då det finns rödmarkeringar för inskrifterna från häradet.

Bankekind härad: »Ej granskat», därutöver är tillskrivet »Ög 10 bör granskas!» I manuset finns sedan kommentarer för flertalet inskrifter.

Björkekind härad: »Granskat av Sven B. F. Jansson 1946 Läst 1944 av Wessén» Kommentarer i rött kan antas vara Wesséns kommentarer medan andra kommentarer antingen är gjorda vid annat tillfälle, eller av Jansson.

Bobergs härad: »Ej förut granskat (1947)» Manuset har här endast ett fåtal kommentarer.

Bråbo härad: »Genomgången av Wessén och i fältet av Sven B. F. Jansson». Här kan noteras att flera av Wesséns kommentarer har åtgärdats och kommentarer därefter strukits. Motsvarande för inskrifter från andra härad kan även noteras för en del av de manuskopior vilka återfinns i Nordéns arkiv i Linköping och där Nordén senare har återkommit med nya maskinskrivna manussidor.

Dals härad: »Granskat 1947 av Sven B. Jansson vad Väversundastenarna beträffar.» Flertalet inskrifter saknar kommentarer i manuset.

Gullbergs härad: »Delvis granskat 1947 i fältet av Sven B. Jansson» Inskrifterna har kommentarer i manuset.

Göstrings härad: »Fr.o.m. s. 123 (Ög 82) endast flyktigt genomläst.» Men det finns noteringar för samtliga inskrifter från och med Ög 82, utom för Ög 90. Flera av de inledande kommentarerna för inskrifterna i häradet är ej noterade med rödpennan, desto fler finns det däremot för Ög 81, Högbysten.

Hammarkinds härad: Ingen inledande notering. Samtliga inskrifter har kommenterats.

Hanekinds härad: »Ej förut granskat.» De flesta av inskrifterna har smärre noteringar i manuset.

Kinda härad: På omslaget står »Kinds hd». Endast några kommentarer för häradsinledningen.

Inget omslag finns för inskrifterna från Linköping. Noteringar finns för inledningen och den ena inskriften.

Lysings härad: På omslaget är noterat »Avbildning av Ög 248? Texten till Ög 248 icke klar!» Flertalet sidor saknar röda markeringar – däremot finns andra noteringar i marginalen huvudsakligen skrivna av Wessén.

Lösings härad: Ingen notering på omslaget. På samtliga manussidor, utom den för Ög 152, finns en eller flera röda markeringar.

Memmings härad: Ingen notering på omslaget. För alla inskrifter finns en eller flera röda markeringar.

¹⁰ Notera att flera av dessa sidor även finns bevarat i handskrivet original på Runverket vilket har kunnat användas för kontroller och rättelser av det maskinskrivna granskningsprotokollet. En sida av Nordéns exemplar av protokollet finns också bevarat med Nordéns egna kommentarer till Janssons anmärkningar. Men Nordén hade inte fått hela protokollet, han skriver längst ner på den bevarande sidan 11: »Forts? (sid. 12 var ej medlämnad)».

Motala stad: Ingen notering på omslaget. Endast en manussida, med enbart en notering av (sannolikt) Wessén.

Skänninge stad: »Ej granskat» Som regel finns någon eller några noteringar på samtliga manussidor.

Skärkinds härad: »Läst av Wessén 1945.» Sju av tio manussidor har noteringar av Wessén.

Söderköpings stad: Ingen notering på omslaget. Fem av sex manussidor har röda markeringar eller noteringar.

Vadstena stad: Ingen notering på omslaget. En av två manussidor har röda markeringar.

Valkebo härad: »Ej granskat» Vidare med blyerts »Ög 181 ej färdig.» Men tio av elva manussidor har röda markeringar.

Vifolka härad: Omslaget från 1940-talet har gått förlorat. 22 av de 25 manussidorna har röda markeringar.

Ydre härad: »Ej granskat» Tre av fyra manussidor har ändå röda markeringar.

Åkerbo härad: Omslaget från 1940-talet har gått förlorat. Samtliga sju manussidor har någon eller flera röda markeringar.

Östkind's härad: »Granskat 1945 av Wessén och 1946 av Jansson.» Samtliga inskrifter, dock ej alla sidor, har röda markeringar.

Generellt kan påpekas att även om det står »Ej granskat» på omslaget, har manustexten ändå lästs igenom – men då antingen senare än när noteringen gjordes på omslaget, eller så avses »Ej granskat [i fält]».

Några exempel på Wesséns kommentarer i manuset:

- Om Ög 8, Kälvesten, skriver Wessén rörande Nordéns text om »viföreståndarnas runstenar»: »Bör utgå! Förf kan hänvisa till sin framställning på annan plats.» Därutöver finns, utspritt i marginalen, fyra röda frågetecken för denna text. En likartad kommentar finns också om Nordéns text rörande sambandet mellan runstenen från Kälvesten och runstenen från Sparlösa (Vg 119) där Nordén inledningsvis hänvisar till sin text i *Bidrag till svensk runforskning (Antikvariska studier I, 1943)*. Wessén skriver: »Onödigt. Räcker det icke med hänvisningen?»
- Om Nordéns nr 250, Himmelstalund, skriver Wessén överst på sidan 61 i manuset: »Skall detta (s. 61–62) verkligen stå i Runverket?? Krause o. Arntz ha absolut intet vetenskapligt intresse. Borde på sin höjd hänvisas till, men icke refereras och icke kritiseras, icke ens i en not! Jag föreslår att det utgår.» Texten som Wessén kommenterat var tänkt att stå som ett eget avsnitt betecknat *Andra tolkningar*, men säkerligen var det Wesséns kommentar som fick Nordén att flytta texten till en fotnot.
- Om Nordéns tolkning av nr 268, Appuna kyrka (»Olof inristade klockans utsmycknad») skriver Wessén i marginalen »Ytterst osannolikt. Bättre: »Olov **ritluplitsku**» I runverket bör icke införas sådana översättningar, som endast äro osannolika förslag.»

Den 1 oktober 1947 noterade Runkommittén att fältarbetet för Östergötland var avslutat och manuset inlämnat för granskning. Kostnaderna för tryckningen av »Supplement till Östergötlands runinskrifter» beräknades till 8.000:-. Denna kostnad ingick som en del av de medel som Vitterhetsakademien begärde från Humanistiska fonden för 1948.¹⁰

Runkommittén (Gustawsson, Olsson, Wessén och Jansson) träffades sedan den 3 januari 1948 och beslutade att *inte* ge ut Nordéns supplement till Östergötlands runinskrifter.

Varför Nordéns manus aldrig blev utgivet

Vid mötet den 3 januari 1948 konstaterades att materialet inte var tryckfärdigt. Manuset var genomläst med många noteringar och rättelser. Flera bilder hade retuscherats så mycket att det var mycket tveksamt om de kunde användas. Jansson visade upp ett antal exempel från granskningen av manuset och bilderna. Fotograferna Nils Lagergren och Iwar Andersson hade också granskat bildmaterialet och lämnat synpunkter. För att ge ut supplementet skulle krävas att runstenarna rengjordes och fotograferades om. Men då det bästa vore att låta färgen lossna av sig själv och att man först därefter skulle rengöra stenarna, granska dem och uppmåla samt fotografera dem, skulle därför arbetet behöva dröja flera år. Kommittén beslutade att manuskriptet och bilderna skulle förvaras hos Runkommittén. (Se material på Runverket.)

Sven B. F. Janssons redogörelse vid mötet den 3 januari 1948 (från material på Runverket):

¹⁰ Totalt begärdes 25.000:- för år 1948. Med anledning av att supplementet inte gick i tryck 1948 beviljades den 8 april 1948 endast 18.000:-. Se handlingar på ATA, Humanistiska fondens arkiv D3:4, Förteckningar, utdelade anslag 1948–1953.

Som det framgår av protokollet fick jag kommitténs uppdrag att gå igenom mina rättelser med dr Nordén. Jag påpekade felet och framhöll med skärpa att felmålningarna måste rättas i fältet och stenarna fotograferas om. Därefter överlämnade jag mina kompletteringar och framhöll att kommentarerna till läsningarna som så gott som fullständigt saknades måste tilläggas.¹¹ Herr Nordén gick med på rättelserna, praktiskt taget utan invändningar. Därefter återtog Nordén manuskriptet och bilder. Efter detta har texten under oktober 1947 lästs och rättats av herr Wessén. Jag vill passa på tillfället att säga, att det arbete herr Wessén har nedlagt på Nordéns manuskript är mycket betydelsefullt. Sällan torde en författare på det vetenskapliga området ha haft förmånen av en så värdefull hjälp och så frikostiga tillägg.

När jag sedan gick igenom manuskriptet och bilderna för att kontrollera hur Nordén hade följt mina anvisningar fann jag att hans metod var egendomlig. I stället för att under sommaren åter undersöka de av mig kontrollerade och rättade läsningarna, ändra uppmålningen på stenen och fotografera om den har han raderat på kopiorna och fyllt i med tusch på kopiorna det som jag i min kritik ansett vara riktigare än Nordén tidigare själv har läst i fältet. Detta arbetssätt i en urkundspublikation anser jag vara alldeles förkastligt. Både muntligt och skriftligt har jag i förväg framhållit för Nordén att nya undersökningar och nya bilder voro nödvändiga.

Sedan Nordén på detta sätt har ändrat kopian skriver han av mina till honom överlämnade kommentarer och inför dem ordagrant i texten som sina egna, utan att han på något sätt har kontrollerat riktigheten av mina anmärkningar. Jag har ingenting att anmärka mot att Nordén tar mina kommentarer till läsningen men det obehagliga är ju att denna kommentar har jag gjort sedan stenarna ha uppmålats av Nordén. Och hans uppmålning är så tjock och klumpig i många fall, att det är omöjligt att i efterhand åstadkomma en vederhäftig behandling av inskriften.

Jag ska inte ta upp tiden för mycket med detta, utan bara ge ett par exempel på metoden.

Ög. 33, Pl. 14 c, manus s. 30
Ög. 154, Pl. 80 (a) och b

Kort sagt anser jag, att Akademien inte kan godtaga Nordéns arbetsmetoder i ett verk av detta slag. I prof. Wesséns närvaro har jag tidigare meddelat Nordén min uppfattning.

Ytterligare ett förfaringssätt som är alldeles otillåtligt är hans sätt att behandla s.k. objektiva bilder.

Pl. 18 b; nästa också Pl. 20 b och a.¹²
Pl. 2 a, b; Pl. 90 a och b.¹³
Pl. 60 b (Pl. 30 a)¹⁴

Om jag sedan övergår till bildmaterialet i dess helhet så blir man också mycket betänksam. Bilderna äro retuscherade på ett sätt som inte kan godtagas i runverket.

Pl. 33 b, 34 b (T.ex. 104 a—106 c)¹⁵
Pl. 8 b (fotot är G. Olsons, stenen låg vid fotograferingen), 69 a, 78 a, 80 b, 86 a, 87 a, 87 c, 103 a, 108 a, 109 a, 124 a, 125 b, 128 b, 131 b.¹⁶

Då jag fann så många kraftiga retuscher bad jag fotograferna Ivar Andersson och Nils Lagergren, att gå igenom materialet ur rent fotografiska synpunkter. Deras genomgång visade att många flera retuscher förekom än jag hade anat. Utan att jag bad dem om det har de skrivit följande utlåtande.

Utlåtandet av Ivar Andersson och Nils Lagergren:

Undertecknade få härmed efter att på anmodan av antikvarien Sven B.F. Jansson ha granskat fotografiskt material avsett för reproduktion i Östergötlands runinskrifter, lämna följande redogörelse för därvid gjorda iakttagelser.

Materialet består av kontaktkopior och förstoringar.

¹¹ Detta att kommentarer till läsningen saknades påpekades också av Wessén i ett brev till Nordén den 17 juni 1945 (Nordéns arkiv i Linköpings stiftsbibliotek). Wessén skriver: Dina uppgifter om inskrifterna kunde gärna vara lite utförligare och precisare. Det händer ibland att läsningen av ett ställe är osäkert eller att Brate har gett en tolkning som är osannolik eller oviss. Då skulle man mycket gärna vilja veta, vad man verkligen kan se och fastställa på stenen. Uppmålningen är ju, som Du vet, icke tillräcklig; den ger icke de nyanser och reservationer som kanske vore på sin plats. En upplysning i ett tvivelaktigt fall sådan som: läsningen av runorna ... är säker, eller tvärtom, är därför värdefull, om så behövs kompletterad med detaljuppgifter. Det vore bra, om Du hade detta i tankarna, när Du målar upp nya inskrifter i sommar.

¹² Ög 43 respektive nr 250.

¹³ Ög 8 respektive nr 275 och 276.

¹⁴ Nr 269 respektive 260 (m.fl).

¹⁵ Nr 260, Ög 247 respektive Ög 186, Ög 189, Ög 188, Ög 190, Ög 193 och Ög 197.

¹⁶ Ög 19, Ög 118, Ög 150, Ög 154, Ög 164, Ög 165, Ög 165, Ög 183, Ög 198, Ög 199, Ög 225, Ög 230, nr 288 och nr 289.

Beträffande själva fotograferingen bör framhållas:

1. Olämplig belysningsriktning, så t.ex. har starkt sidoljus på uppmålade stenar gjort att målningens ton konkurrerar med den ristade linjens skugga på ett olyckligt sätt.
2. Negativets storlek har ej utnyttjats utan stenarna ha blivit för små i bilden.
3. För låg blickpunkt har i vissa fall resulterat i ljusgårdsbildning i stenarnas övre delar.

Kopior och förstoringar äro påfallande starkt retuscherade. Retuscher på bilder av stenar och dylikt vilka ej äro uppmålade och på vilka retuschen ej avser att föreställa uppmålning måste helt fördömas.

En lätt retusch på fotobilder av tillräcklig storlek, särskilt när blank uppmålningsfärg användes, måste anses berättigad. Med lätt retusch avses en inprickning i den uppmålade linjens blänkande partier men ej en i hela den uppmålade linjens bredd på kopian gjord imålning.

Dessutom bör ej sår i stenens yta retuscheras bort, såsom i några fall torde ha gjorts.

Kvaliteten på de granskade fotografierna är mindre god och avgjort underlägsen de kvalitetskrav som numera ställas på fotografering för reproduktion. En förbättring av vissa fotos kunde kanske ernås genom omförstoring, men för bedömande av detta måste negativmaterialet vara tillgängligt. Stockholm den 30 december 1947.

Iwar Andersson Nils Lagergren

I utgåvan finns flera exempel på fotografier som visar på skillnaderna mellan retuscherade och oretuscherade bilder. Se exempelvis Ög 13 och 14, Ög 34, Ög 45, Ög 133, Ög 154 och Ög 230.

Thord Lindell, Riksantikvariens ombud i Sjögestads socken, skriver i ett brev till Riksantikvarien den 27 mars 1946, dnr 2080/46 (ATA) angående sitt uppdrag att måla i ett par runstenar: »På Ög 186 är korset över ristningen icke helt bevarat upptill samt på högra armen, där stenen är avspjälkad. Vid sitt besök på Lunnevad kompletterade dr Nordén med fetkrita den båge, som man kan förmoda urspr. har funnits på högra korsarmen. Dr Nordén ansåg, att jag borde fylla i denna båge med färg, eftersom linjen med all säkerhet funnits, och han påstod sig tillämpa en sådan kompletteringsmetod i liknande "säkra fall". Då jag icke finner detta tillvägagångssätt överensstämma med strikt vetenskapliga metoder, har jag icke imålat nämnda linje.» Jämför plansch 104a med figur 203 vid Ög 186.

Utöver granskningsprotokollet från 1946, se ovan, och noteringarna i manuset finns på Runverket ett PM från 1947 av Jansson med tre maskinskrivna sidor, huvudsakligen med korrekturnoteringar. Det gäller exempelvis måttuppgifter, att vissa inskrifter helt kan utgå eller att själva runorna och översättningen kan utgå då läsningen och översättningen inte skiljer sig mot Brates. När så är relevant hänvisas till detta PM i utgåvan.

I ett brev, sannolikt till Birger Nerman, (kopia på Runverket) daterat den 12 januari 1948 skriver Nordén själv att »jag skrinlägger mina planer på Brate-supplementet». Detta skrevs således innan Sigurd Curmans och Elias Wesséns brev skickades den 30 januari 1948 där man meddelade Nordén att materialet inte fyllde »de krav som runverket måste ställa på uppmålning och enligt uttalande av fotografiska experter på fotografering för reproduktion.» (Se Runmappen på ATA) Nordéns tanke var, som nämnts ovan, att hans arbete med de östgötska inskrifterna skulle ingå som en egen del av *Östergötlands järnålder*. I efterskriften till det arbetet skriver Nordén i februari 1948 (s. 182) »[...] för att i rimlig tid få materialet framlagt har jag nu föredragit att utbryta sista avdelningen, Runinskrifterna; manuskriptet till denna har överlämnats till Vitterhetsakademien, då dess publicering är oviss.»

Nordén hade, på nytt, kunnat uppdatera manuset med hänsyn till Wesséns och Janssons kommentarer till det. Men det som fällde avgörandet till att arbetet inte gavs ut var bildmaterialet.

Vad hände sedan?

Bilderna och manuskriptet tillhör ATA, men förvaras på Runverket då det utgör ett arbetsmaterial. Runverket har löpande använt manuset i sitt arbete med Östergötlands runinskrifter. I ett PM daterat den 17 oktober 1952 angående utgivningen av Sveriges runinskrifter skriver Elias Wessén apropå vad som återstår att göra: »I detta sammanhang bör nämnas, att i akademiens arkiv förvaras ett manuskript av dr Arthur Nordén innehållande supplement till "Östergötlands runinskrifter". Det kan emellertid icke ges ut, förrän en undersökning och fotografering av det östgötska materialet har kunnat verkställas.»

När institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet på 1980-talet började sitt arbete med en databas över samtliga vikingatida runinskrifter användes Nordéns manus för att komplettera uppgifterna från Brate (se Runrön 1 s. 20). Under ett antal år i början av 1990-talet arbetade Svante Lagman på en nyutgåva av Östergötlands runinskrifter och hade då tillgång till Nordéns manus. Manuset användes också i Jan Owes *Svenskt runnamnsregister* (1993, 2. omarb. uppl. 1996) där

bilagan innehöll flera referenser till Nordéns manus. Vid arbetet med *Samnordisk runtextdatabas* har Nordéns manus likaledes kommit till användning. Utöver referenser till Nordéns manus i flera andra runologiska arbeten har det nu senast använts i Cecilia Ljungs avhandling *Under runristad håll. Tidigkristna gravmonument i 1000-talets Sverige* (Ljung 2016).

Varför publicera ett arbete som är föråldrat?

Sedan 1940-talet har forskningen gått framåt. För flera inskrifter som Nordén beskrev finns bättre läsningar och/eller bättre tolkningar. Men för vissa inskrifter är Nordéns läsning och tolkning det senaste som finns. Speciellt för dessa är en publicering av manuset värdefullt. För andra inskrifter däremot riskerar en publicering att forskningen »går bakåt». Med det menar jag att om uppgifterna här används istället för modernare arbeten, då riskerar Nordéns flera gånger mindre lyckade läsningar eller tolkningar att onödigtvis återges i kommande arbeten. För att motverka den risken vill jag hänvisa läsaren till *Samnordisk runtextdatabas* där senare läsningar och tolkningar finns medtagna.

Mitt intresse för runstenar och runinskrifter väcktes tidigt och jag har under många år samlat in uppgifter om runinskrifter. Nordéns manus har då varit en av flera viktiga källor på Runverket. Även om många runinskrifter i manuset inte ger särdeles mycket fler uppgifter än vad som återfinns i Brates arbete eller i annan litteratur, är det värdefullt att undersöka »vad har Nordén noterat?». Som framgår ovan har både Wessén och Jansson rättat i eller påverkat uppgifterna i manuset. Speciellt har Nordén tagit med en hel del av noteringarna från Janssons fältundersökning. Därför har manuset ett större värde än om det enbart innehöll Nordéns egna noteringar och uppgifter om de enskilda inskrifterna.

Vid Runkommitténs möte den 3 januari 1948 framkom med största tydlighet att bildmaterialet har låg kvalitet. Det uppfyllde inte kraven som då, eller senare, har rätt att ställas på en publikation av detta slag. Men bilderna var ändå bättre än de etsningar och fotografier som Brate hade med i sitt arbete utgivet 1911–1918.

Som exempel på en sten där Nordéns foto är bättre än Brates, men sämre än ett nutida foto, kan väljas Ög 190, Nybble ägor i Vikingstads sn, se fig. 1. Notera också skillnader i uppmålning av ornamentiken.

Även om sålunda arbetet är föråldrat och även om bildmaterialet bitvis är under all kritik, har manuset ett värde. Om inte annat kommer det behöva användas när Runverket i sinom tid återupptar arbetet på en ny upplaga av *Östergötlands runinskrifter*. Det blir en efterlängtdad nytgåva där, utöver nya läsningar och tolkningar, långt mer än 100 runfynd sedan Nordén skrev sitt manus kommer att publiceras.

Fig. 1. Ög 190. Nybble ägor, Vikingstads sn. Fotograferad av E. Brate, A. Nordén respektive B. A. Lundberg (ATA).

Utgivarens kritik mot manuset

Lägg gärna märke till de många kommentarer som Wessén och Jansson har gjort, kommentarer som inte sällan visar på en bristande kvalitet i texten och på att det hade krävts en hel del ytterligare redigering innan verket hade kunnat ges ut. Nordén borde ha haft en redaktör och tydliga anvisningar under arbetet med supplementet. Uppställningen av varje enskild inskriftsbeskrivning följer inte alltid den gängse i SRI. En del av dessa brister kunde åtgärdas under det sista årets arbete med manuset tack vare Wesséns och Janssons påpekanden. Då lades t.ex. flera måttuppgifter in. Se även en faktaruta för vad en runinskriftsbeskrivning brukar innehålla för information. Något som generellt saknas, annat än i enstaka fall, är en normalisering av inskrifterna till runsvenska. Sådana finns oftare med (men överstruket) i äldre versioner av manuset.

Språkligt präglas texten av långa meningsbyggnader. Och inte sällan gör Nordén utvikningar eller kommer in på resonemang som hade kunnat kortas ner, refererats till i annan litteratur eller helt hade kunnat utgå. Se som exempel Wesséns kommentarer till Ög 8 och Ög 81.

Nordéns avsikt var att publicera varje bevarad östgötsk inskrift, eller ge upplysningar om en inskrift försvunnit sedan Brate behandlade den. Men i ett supplement finns det ingen anledning att behandla varje inskrift om inget nytt finns att säga efter, i detta fall, Brate. Det hade räckt att ha med en (bra) ny avbildning. Jämför även Janssons PM från 1947.

Från Nordéns arbete med runinskrifterna

Som ovan angetts var Nordéns avsikt att runinskrifterna skulle finnas med som en avslutande del till monografien *Östergötlands järnålder*. Det första häftet (I:1) av det arbetet kom ut 1929, det andra häftet (I:2) kom 1938 och det tredje började tryckas 1943.

Hur kunde Arthur Nordén finansiera sitt arbete med de östgötska runinskrifterna? Han fick Svenska fornminnesföreningens Hildebrandspris 1939 för sina arbeten inom arkeologins och runologins område och 1942 fick han bidrag från Långmanska fonden för tryckningen av tredje häftet till *Östergötlands järnålder* – det häfte som föregick det tänkta häftet med runinskrifterna. Ytterligare bidrag till tryckningen av *Östergötlands järnålder* fick Nordén våren 1945 från Humanistiska fonden.¹⁷ För sitt fältarbete med de östgötska runinskrifterna sökte han det Westmanska stipendiet under perioden 1938–1946. Nordén fick dela på stipendiet för åren 1938, 1941 och 1944.¹⁸

Vid Runverkskommitténs möte den 3 januari 1948 beslutades att Nordén skulle få 350:- i slutarvode, utöver de 2.000:- han tidigare fått för arbetet under 1946. (Se material på Runverket.)

I en rapport till Riksantikvarien den 18 juli 1938 (ATA dnr 2780/38) efter granskningarna av runstenar på Vikbolandet skriver Nordén om förslag till åtgärder rörande runstenarna. I rapporten inleder han med kommentaren och reflektionen:

Jag har uppsökt de olika stenarna, rengjort dem med lut¹⁹ samt därefter med ledning av eget studium av skriftspåren ifyllt dem med röd färg. Jag har alltså sökt hålla mig självständig gentemot Brate, men det är med vördnad och beundran för denne utmärkt samvetsgranne föregångare som jag bekänner, att det vid kollationeringen av min avläsning mot hans framgått,

Faktaruta

En beskrivning av en runinskrift följer i korpusverket *Sveriges runinskrifter* normalt följande ordning: Först en rubrik med nummer, plats och socken samt en hänvisning till en plansch. Därefter litteraturuppgifter inklusive otryckt material som exempelvis rapporter på ATA och äldre avbildningar, någon eller några av dessa äldre avbildningar presenteras oftast som figurer i texten. Sedan följer en text som innehåller uppgifter om fyndomständigheter, föremålets/stenens historik och nuvarande placering samt måttuppgifter, inklusive runhöjd, och typ av föremål, material/stenart och liknande – inklusive uppgift om var på föremålet runorna återfinns, och, om det är oklart, var läsningen ska börja. Därpå följer en translitterering (läsningen) av inskriften plus normalisering till runsvenska och översättning till nusvenska. Inskriften återges med latinska bokstäver med siffror under var femte runa för att underlätta identifieringen i den följande delen av inskriftsbeskrivningen, nämligen under rubriken 'Till läsningen'. Där kommenteras flera av de enskilda runtecknen, speciellt om den aktuella läsningen skiljer sig från tidigare läsningar eller om runorna är skadade. Här återges då även, när så är relevant, andras läsningar med kommentarer. Sedan följer kommentarer till tolkningen. Inte sällan kommenteras namnen och speciella ord. Också inskriftens ålder, jämförelser med andra inskrifter, ornamentik, ristartribuering m.m. utgör viktiga delar av en runinskriftsbeskrivning. En viktig del av publiceringen är bra avbildningar av inskriften, dels äldre avbildningar om sådana finns, dels nytagna fotografier och vid behov teckningar. Se även Barnes 2012, s. 179 och Westlund 1989, s. 26.

¹⁷ Se Svenska Dagbladet 1939-03-10, 1942-04-29 och 1945-03-21.

¹⁸ Se Handlingar rörande Leonard och Ida Westmans fond (ATA, Åmbetsarkiv 3. Gemensamma handlingar, F10C). Medlen för 1944 utnyttjades dock inte förrän 1945 då Nordén först i oktober 1944 fick kännedom om att han blivit stipendiat.

¹⁹ På Nordéns tid och ända fram till 1960-talet användes ofta lut (kaliumhydroxid) för att rengöra runstenar. Men lut är starkt frätande och bildar salter, salterna kan tränga in i stenens porer och kristalliseras – volymen ökar och stenen kan sprängas inifrån. Se Hansson *Vård av gravstenar* (Riksantikvarieämbetet 2002, <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:raa:diva-3463>).

att jag endast mycket sällan kommit till annat resultat än det han tidigare nått. Däremot skulle jag vara glad, om det visade sig, att jag lyckats åstadkomma bättre avbildningar av stenarna än de, som härröra från honom. Framför allt har jag lagt mig vinn om att åstadkomma bilder även av stenarnas miljö, såväl den nuvarande som den, där de ursprungligen stått resta, varjämte jag så långt det numera är möjligt bedrivit terrängstudier vid de ställen, där stenarna ursprungligen stått, i syfte att framskaffa material för rekonstruktionen av det förhistoriska och medeltida vägnätet i Östergötland.

Flertalet av förslagen till åtgärder i Nordéns rapport blev sedan utförda av Gillis Olson från Riksantikvarieämbetet. Generellt gäller att utgåvan under *Litteratur*: innehåller ett flertal referenser till Olsons rapporter.

I skrivelsen efter granskningarna sommaren 1941 (ATA dnr 3397/41) skriver Nordén om förslag till åtgärder för ett 15-tal runinskrifter. Även denna gång blev flertalet av förslagen åtgärdade av Gillis Olson under hösten samma år eller året därpå.

I sin redogörelse från runinskriftsundersökningarna sommaren 1945 (ATA dnr 4207/45) skriver Nordén att han detta år endast kunde ägna fyra dagar i veckan under sommaren åt runinskriftsundersökningar i Östergötland och att det därför blev många resor mellan Stockholm och Östergötland. En stor del av anslaget på 400 kronor från Westmanska fonden hade därför »slukats av de upprepade snälltågsresorna Stockholm–Linköping.»

Nordén fortsätter: »En annan belastning har varit det i Östergötland i år särskilt besvärliga vädret. Olyckligtvis har mina arbetsdagar i landskapet råkat sammanfalla med de periodvis återkommande ovädren, något som på olika sätt försinkat och försvårat detta på målning, fotografering och tålmodigt studium inriktade arbete. Det fotografiska materialet har också av kända orsaker varit knappt och inte längre av fullgod kvalitet.

Med början i slutet av juni har mitt arbete utförts under juli och halva augusti månader. Jag har därvid undersökt 45 runstenar eller inskrifter samt ett antal fragment av hällar till 'Eskilstunamonument' i Vreta kloster, utan inskrifter.»

I två bilagor till sin redogörelse från arbetet sommaren 1945 lämnas »Förslag till åtgärder beträffande runstenar i Östergötland.» respektive en beskrivning »Runinskrifter i Östergötland. Undersökta sommaren 1945.» Den första av dessa båda bilagor ger ett förslag till vårdåtgärder som Riksantikvarieämbetet bör göra för ett tiotal östgötska runstenar. Den senare bilagan beskriver 42 inskrifter från Hanekinds härad, Linköpings stad, Gullbergs härad, Bobergs härad och Valkebo härad. Texten är identisk med en stor del av det manus som senare under 1945 lästes av Sven B. F. Jansson och, framför allt, av Elias Wessén.

Året efter, i början av september 1946, återkom Nordén till Riksantikvarieämbetet med en rapport om fornvårdsåtgärder bland de östgötska runstenarna (ATA dnr 4022/46). Under mer än 9 veckor av sommaren ägnade sig Nordén åt fältarbete i Östergötland, speciellt granskades inskrifterna i Aska, Dals, Vifolka, Göstrings och Lysings härader. Endast en bevarad inskrift (Ög 217, Oppeby, Sunds sn Ydre härad) återstod då att granska. I rapporten skriver Nordén att arbetet med ett »tryckmanuskript» skulle »färdigställas under den närmaste tiden så när som partiet om Rökstenen; till detta parti måste jag söka arbetsro under jullovet.» Nordén fortsätter:

Då jag ensam måst utföra såväl rengöring, uppmålning och fotografering som – i en mångfald fall – formlig framgrävning av stenarna ur stenrösen, blomsterpartier, dikeskanter eller avskrädeshögar, har mitt arbete tagit i anspråk hela den ovan angivna tiden, söndagar och midsommarhelgen inberäknade. I en del fall har jag med anskaffad arbetskraft och lånade arbetsredskap lyft kullfallna eller nedsjunkna runstenar, sammansatt sönderslagna block eller – såsom vid S:ta Ingridis kloster i Skenninge – gjutit samman fragment av Eskilstunamonument till en hel sarkofag, såsom skett i stensmuseet i Vreta kloster. I ett par fall har jag till dessa medhjälpare måst själv betala arbetslönen, liksom jag också i något fall betalat cement- och sandkostnaderna. För att förflytta mig till de olika arbetsplatserna har jag haft kostnader för en motorcykel – det ena med det andra gör, att jag måste kunna bygga på det mig muntligt utlovade ekonomiska stödet [Wessén hade enligt Nordén lovat att de från Humanistiska fonden sökta 2.000:- skulle utbetalas.], varvid jag måste ifrågasätta, om det är billigt, att jag själv skall bestrida kostnaderna för fotografimaterialet och den i Östergötland verkställda framkallningen. Mellan 200 och 240 framkallade negativ i format 13x18 och 9x12 har jag under sommarens gång uppsänt till ATA, där de sedan en tid ligger under kopiering.

En längre redogörelse gavs om åtgärderna vid S:ta Ingridis klosterruin i Skänninge. Nordén skriver inledningsvis:

I slutet av juli och början av augusti månader ägnade jag 11 arbetsdagar åt att iordningsställa ett 'runstensmuseum' i den övertäckta källaren vid S:ta Ingridis kloster. Det verkade nämligen

mycket förstämmande på mig, då jag kom dit och fick se det skick, vari de såväl inne i källaren som omedelbart utanför den bevarade runstenarna befann sig. De bägge i ursprungligt läge kvarlämnade [Nordéns nummer 273 och 274], utmärkt vackra kalkstenshällarna utanför källaren låg direkt på jorden – som bekant över de efter undersökningen åter jordade skeletten – och då jorden hade sjunkit ojämnt, låg det ena blocket brustet i tre delar, med frodigt ogräs i springorna och i längs alla kanter. Utsatta för frostsprängning underifrån och för vinden och regnets inverka ovanpå måste man anse de två unika hällarna prisgivna åt snar undergång. Inne i källaren låg det svarta, våta golvet översållat av nedrasade tegelstensskärvor, murbruksbitar o.d., och de längs sidoväggarna kantställda runstenshällarna gav ingen som helst föreställning om de monument, vari de en gång ingått. Trots takets beläggning med s.k. underhållsfri papp flödade vattnet ned litet varstades under regnväder och genomdränkte de ömtåliga kalkstenshällarna och de bräckliga murarna – fönsteröppningarna var belamrade med sönderfruset tegelmaterial.

Nordén beskriver sedan åtgärder han gjorde kring de olika stenarna, renoveringen av källaren och t.ex. gjutningen av kistan med Nordéns nummer 279 och 280, med nr 275 som lockhäll – se plansch 92. Om Ög 239 skriver Nordén »Runstenshällen, som var sönderbrusten på ett par ställen, samman-kittade jag med stenkitt. Hällen rengjordes och uppmålades, liksom alla de övriga.» Om nummer 283 skriver Nordén: »Vad klosterområdet i övrigt beträffar, vill jag nämna, att jag på ett ställe i mursträckningarna på västra delen upptagit och rest den där på 1930-talet anträffade, tvärs genom längdlinjen spräckta runstenen. Var den andra hälften av stenen ligger, är t.v. obekant.» Långt senare har det visat sig att stenen hör samman med den försvunna Ög 62 från Biskopsberga, Allhelgona socken.²⁰

Att Nordén på eget initiativ, utan Riksantikvarieämbetets uppdrag, hade utfört vissa fornvårdsåtgärder kritiserades allvarligt. Runverkskommittén skriver i ett brev till Nordén den 30 september 1946 »I skrivelse till Riksantikvarien september 1946 har Ni lämnat en redogörelse för Edra fornvårdsarbeten i Östergötland. Kommittén vill med anledning härav påminna Eder om att dylika arbeten endast få utföras på Riksantikvarieämbetets uppdrag.» (Se kopia av brevet på Runverket.)

Den 3 mars 1947 lämnade Nordén in en skrivelse till Riksantikvarien med femton förslag till åtgärder som en del av »årets program för konserveringsanstaltens arbete».²¹ Sven B. F. Jansson gick igenom listan. Av de tio åtgärder som Nordén hade markerat som mest angelägna föreslog Jansson att fem skulle åtgärdas, och noterade att ytterligare ett redan var åtgärdat.

Under våren 1947 inlämnades manuset till Rökstensinskriften till Runverkskommittén och under juli vidtog under ca 10 dagar fältarbete med 25 nyfunna, flyttade eller tidigare ej granskade ristningar. Manuset uppdaterades och lämnades över till Wessén i oktober.²²

Kort om äldre arbeten med Östergötlands runinskrifter

Erik Brate inledde sitt arbete med *Östergötlands runinskrifter* (utgivet 1911–1918) mot slutet av 1880-talet. Den 13 maj 1895 publicerade han i tidningen *Östgöta Correspondenten* en uppsats om sitt arbete och han ställde därefter samman en förteckning över inskrifterna från landskapet vilken användes dels av Oscar Klockhoff i *Meddelanden från Östergötlands fornminnesförening* (1904) och dels av Anton Ridderstad i *Östergötlands historia* (1914).

Brate hade i sin tur god användning av de förteckningar och uppgifter om runinskrifter som samlats in främst under perioden 1861–1882 av P. A. Säve, L. C. Wiede, C. F. Nordenskjöld och E. Ihrfors. Material från dessa herrars resor och granskningar av runstenar liksom ofta andra fornlämningar i landskapet finns främst på ATA. En del är också tryckt, t.ex. flera av Nordenskjölds reseberättelser. Speciellt bör också Wiedes *Östergötlands run-urkunder* (1875) nämnas, en förteckning och beskrivning av de då kända runinskrifterna från landskapet.

Rickard Dybeck som granskat runstenar i flera andra landskap har knappt beskrivit några runstenar i Östergötland. Wiede skrev den 17 januari 1858 i ett brev till dåvarande riksantikvarien B. E. Hildebrand »Af tidningarna synes, att Tit. Dybeck ritat sistl. sommar Runstenar i Södermanland. Väl vore, om han ville nästa sommar förfoga sig hit i samma afsigt. Här äro neml. i provinsens vestra trakter, de flesta äldre kyrkornas golf belagda med ännu oafritade lagda grafstenar [...] synnerligen de, som äro belägna rundtomkring sjön Tåkern». Någon sådan resa och avritning blev dock inte av.

För uppgifter om landskapet från förra delen av 1800-talet kan nämnas material från fornforskarna m.m. L. F. Rääf, J. H. Wallman och P. D. Widegren. Östergötlands historia beskrevs än tidigare av C. F. Broocman i hans *Beskrifning Öfver ... Öster-Götland ...* (1760) och från 1600-talet kan nämnas fornforskaren och tecknaren m.m. E. Brenner liksom riksantikvarien J. H. Hadorph. Ett viktigt material från 1600-talet är också *Ranssakningarna efter antikviteter*. I detta äldre material – liksom i

²⁰ Se Helmer Gustavsons rapport den 17 juli 2003 till Riksantikvarieämbetet (dnr 322-2590-2003 ATA).

²¹ Se ATA dnr 1352/47. På skrivelsen finns noterat för flera föreslagna åtgärder om de senare blev utförda eller ej.

²² Se Nordéns brev till Runkommittén i oktober 1947, ATA dnr 4828/47. I sammanhanget kan nämnas att två av Rökstensbilderna lämnades in den 22 oktober 1947.

äldre kartmaterial – går det fortfarande att hitta uppgifter som inte använts i senare tidens runforskning, varken av Brate eller Nordén.

Något om manusets utformning och hur utgåvan redigerats²³

Manuset består av drygt 400 numrerade maskinskrivna blad, ibland dubbelsidiga eller kompletterade med blad med sidnummer plus 'a'²⁴. Det innehåller även 140 planscher. Bladen har i regel formatet 36–22,5 cm (ett halvt folioark), såvida inte Nordén klistrat dit tillägg, och förvaras i mappar. De är buntade och sorterade häradsvis och följer samma ordning som i Brates utgåva, dvs manuset inleds med inskrifterna i Aska härad.²⁵ På sidan III i utgåvan finns en lista över medtagna inskrifter. I manuset som finns på Runverket saknas sidorna 247–254. Där skulle Ög 181 och antagligen Ög 182 beskrivas. För bunten med inskrifterna för häradet är noterat »Ög 181 ej färdig.» En kopia av manuset från 1945 (på ATA och i Östergötlands museum) innehåller dock en beskrivning av Ög 181, och från Nordéns arkiv i Linköpings stiftsbibliotek har ytterligare text avsett som en del av beskrivningen till Ög 181 kunnat hämtas.

Planschdelen var som brukligt i *Sveriges runinskrifter* tänkt återfinnas i en särskild del av arbetet. Jag har däremot i utgåvan valt att lägga in avbildningarna i anslutning till texten för att få en direkt koppling mellan text och bild. Planschtexterna och figurtexterna utformas som regel på likartat sett, med plansch-/figurnummer, inskriftsnummer, plats – enligt rubriken – fotograf och årtal. För planscherna kan det därefter tillkomma kommentarer från, framför allt, Sven B. F. Janssons genomgång av planscherna (Jansson 1947) och noteringar på planschbladen. Nordén har för nästan alla planscher också gjort skisser till hur planscherna skulle utformas, t.ex. hur en sida med två eller flera stenar skulle utformas. Dessa skisser ingick i något som Nordén betecknade »vägledningshäfte», varje skiss från detta häfte har senare placerats invid sin motsvarande plansch i de tre arkiverade mapparna på ATA med planscher.

Vanligt är att Nordén vid planscherna noterar »Frigöres!». I utgåvan är bilderna återgivna som de återfinns i planschsamlingen, utan någon friläggning. Exempel på frilagda bilder finns emellertid vid Ög 8 och Ög 181.

Nordén hade, som framgår ovan, tänkt sig att runinskrifterna skulle publiceras som ett eget häfte till monografin *Östergötlands järnålder*. Avsikten var säkerligen att ha en sammanfattande inledning till runinskrifterna, någon sådan text har dock inte återfunnits i Nordéns arkiv. Mindre troligt är däremot att han tänkt ha någon ord- och namnförteckning, detta eftersom arbetet är ett supplement och inte täcker in samtliga östgötska runinskrifter utan huvudsakligen de bevarade och de många nyfynden. Inte heller tog han, som nämnt ovan, med en normalisering av runtexterna till runsvenska i sitt manus.

Figur 2 visar ett exempel på en, förminskad, kopia av ett manusblad. Handskrivna noteringar i marginalen liksom korrekturrättelser, bägge oftast i rött, är normalt noteringar av Elias Wessén. En del noteringar är också gjorda av Nordén själv. Noteringar av Wessén (eller Jansson) har som regel förts in med röd färg i utgåvan. Utgivarens korrekturändringar markeras med grön färg. Nordéns egna handskrivna ändringar har däremot lagts in i texten utan någon markering. Kommentarer i form av frågor eller noteringar som inte är att betrakta som korrekturändringar har lagts in som fotnoter. Detta gäller även noteringarna i ett residigt PM skrivet av Sven B. F. Jansson vid granskningen hösten 1947. De gånger Nordén själv har med fotnoter i manuset har detta speciellt noterats. Längst upp till höger på en manussida återfinns, i förekommande fall, normaliserade former av de personnamn som återfinns i inskriften. Dessa handskrivna noteringar var avsedda att användas av Runverket för den tänkta publiceringen av ett personnamnsregister. Uppe till höger återfinns även ofta siffror, dessa anger en äldre sidnumrering vilken Jansson refererar till i sitt granskningsprotokoll från 1946. I de fall Nordén, eller jag i fotnoter eller kommentarer, hänvisar till Janssons noteringar efter fältgranskningarna 1946 har jag lagt in en referens till Janssons granskningsprotokoll under rubriken Litteratur. Utgåvan innehåller många fotnoter, av redaktionella skäl har dessa numrerats om från 1 för varje härad.

²³ Även i Nordéns manus finns lite upplysningar av detta slag. På ett maskinskrivet blad, under rubriken »Vissa grundsatsar vid uppställningen av m.s.» har Nordén skrivit (med *Sättes ej!* ditskrivet i marginalen): Runinskrifterna inom varje härad ordnas efter Brates nummerföljd, men där nya inskrifter anträffats inom någon socken, införes den nya stenen omedelbart efter de föregående inom socknen, varvid den förses med nummer löpande efter Brates sista, Ög 248.

För att hastigt låta ögat se, om en inskrift var bekant för Brate eller om den har nyinförts av mig, har jag låtit alla Brates inskrifter – som redan ha litterärt burskap, så att säga – få beteckning med Ög framför, alltså t.ex. »Ög 81. Högby gamla kyrka», medan jag däremot betecknar en av mig nyinförd inskrift som t.ex. »276. S:t Martins kyrka, Skenninge». Detta i textavdelningen. I planschavdelningen däremot följer jag runverket i övrigt och betecknar alla avbildade inskrifter med »Ög» framför.

²⁴ Ett specialfall är Rökstenen, Ög 136, vars sidnummer i manuset betecknas från 186a till 186au.

²⁵ I den manusversion som Runkommittén fick 1945 har inskrifterna en annan ordning (per härad från öster till väster i landskapet), därav den ibland dubbla sidnumreringen som återfinns på manussidorna – där äldre sidnummer återges med rött.

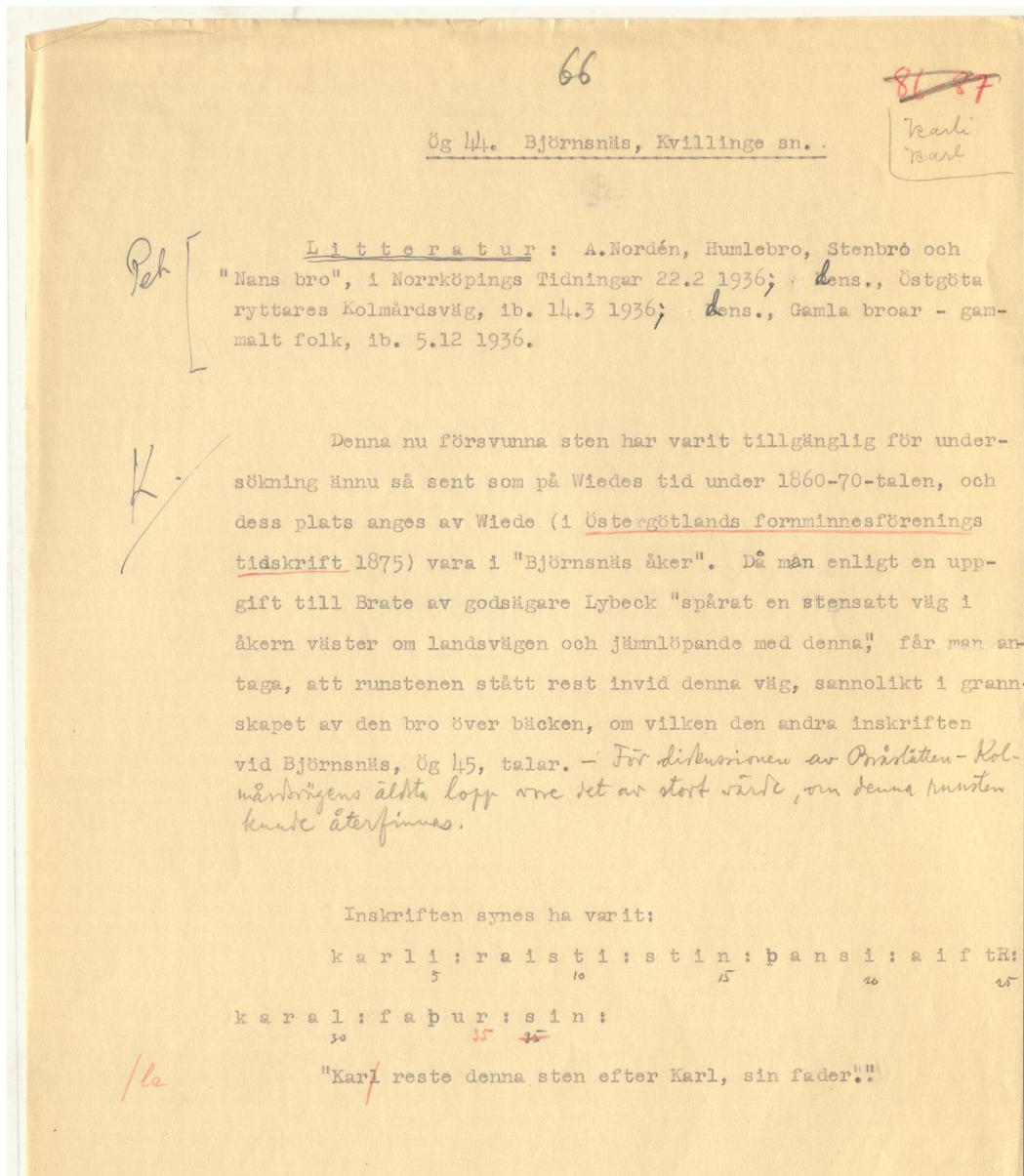

Fig. 2. Exempel på manussida ur Nordéns arbete. Exemplet visar sidan 66 med beskrivning av Ög 44, Björnsnäs, Kvillinge sn. Foto L. Kennerstedt (ATA).

Följande redigeringar har gjorts jämfört med manuset utan att det har markerats i utgivningen.²⁶

1) Måttuppgifter. Nordén anger typiskt måtten med decimalpunkt och med x mellan bredd och höjd, exempelvis 0.57 x 0.32 m. I de vid samma tid utgivna banden av Sveriges runinskrifter används istället decimalkomma och tecknet × mellan bredd och höjd. Så har även gjorts här.

2) 'Inskriften:'. När Nordén inte har angett någon ytterligare text har i utgivningen texten 'Inskriften:' ändrats till 'Inskrift:' i enlighet med hur det ser ut i de vid samma tid utgivna banden av Sveriges runinskrifter.

3) Väderstreck anges med versaler, V, N, SV, etc. utan avslutande punkt.

4) Som citattecken används », inte " som i Nordéns manus. Tecknet » sätts efter punkten i översättningarna, sålunda inte som Nordén ofta skriver ", utan .»

²⁶ Ytterligare några mindre kommentarer kring redigeringen kan här nämnas. *Ransakningarna* anges så, ej *Rannsakingarna* som hos Nordén och i modernare litteratur. STHM är förkortningen för Statens historiska museum i Nordéns *Östergötlands järnålder*, så även i manuset och utgåvan. Nordéns 'st.br.' har ändrats till det antagna 'största bredd', i något fall kan Nordén däremot ha avsett 'stenens bredd'.

5) Där Nordén skriver 'Ra' för 'Riksantikvarien' eller 'Riksantikvarieämbetet', har detta ersatts med 'Riksantikvarien', såvida uppgiften inte kommer från en rapport eller brev där det uttryckligen står 'Riksantikvarieämbetet'.

6) I översättningar där Nordén angett flera punkter, t.ex., har detta – ofta i enlighet med kommentarer i marginalen – ändrats till tre punkter, ...

7) Förkortningen 'm:s' har ersatts av 'meters'. Förkortningen 'c.' har ersatts av 'c:a'.

8) Under Litteratur skrivs datum på formen ⁿⁿ/_{nn}, detta oavsett hur datumen har angetts i manuset.

Nyare litteratur än från Brates arbete, eller äldre litteratur som Brate ej förtecknat, har inte sällan Nordén tagit med. I utgåvan har jag också lagt till litteratur utgiven före 1948 som varken Brate eller Nordén haft med. Det som dock inte har tagits med är exempelvis uppgifter om Brates undersökningsprotokoll vilka finns på ATA.

Nordén hänvisar flera gånger till Lantmäteristyrelsens arkiv (angivet som LSA i manuset). I arkivets kartmaterial finns flera runinskrifter omnämnda. Utöver de som Nordén nämner har jag i utgåvan lagt till de kartuppgifter jag fått uppgift om från annat håll – oftast då från Runverkets genomgång av kartarkivet inför dess flytt till Gävle 1974. Jag har också valt att infoga flera utdrag från arkivets kartor i utgåvan.

Nordén skriver inget i sitt manus eller, vad jag sett, i sitt efterlämnade material om hur han tänkt sig med ett sannolikt kartmaterial över runinskrifterna utbredning i Östergötland. Då en landskapskarta skulle bli svåröverskådlig – med på många ställen flera inskrifters nummer tätt inpå varandra – har jag i utgåvan istället valt att ha häradskartor.²⁷ Runinskrifterna från städerna Skänninge, Linköping och Söderköping har placerats på kartor över städerna, medan runinskrifterna från Vadstena och Motala städer har placerats inom sina kringliggande härad: Dals respektive Aska härad.

Nordén har inte utnyttjat alla källor som hade kunnat nyttjas i sitt arbete med supplementet. Det finns t.ex. tidigare ej utnyttjat material i Olof Celsius d.ä. arkiv vid Uppsala universitet. Nils Månsson Mandelgrens omfattande arkiv (Mandelgrenska Samlingen) hade generellt vid Nordéns tid endast i liten utsträckning använts i runforskningen, och utnyttjas inte av Nordén. Inte heller jag tar, annat än i undantagsfall, med deras uppgifter eller teckningar i utgåvan. Där finns en hel del att gå igenom för den framtida nyutgåvan av *Östergötlands runinskrifter*. Noteras kan att S. B. F. Jansson använde arkivet från Celsius i sin artikel om Linköpingsbygdens runinskrifter (Jansson 1976). Otto von Friesens efterlämnade anteckningsböcker, med en del noteringar om östgötska runinskrifter, genomgicks av Elias Wessén i slutet av 1940-talet. Detta skedde efter att Nordén avslutat arbetet med manuset hösten 1947. Nordén kan därför inte ha haft tillgång till dessa uppgifter och de förs därför heller inte in i utgåvan. Kyrkoinventeringarna under 1800-talet och speciellt den s.k. snabbinventeringen i början av 1900-talet nämner ofta runinskrifterna, men har inte gått igenom av Nordén. Fornlämningsinventeringen inleddes 1945 i Östergötland, men den inventeringen har endast i undantagsfall använts av Nordén – se Ög 18, Kuddby kyrka. En del av de rapporter som finns i ATA, liksom även fotografier, hade Nordén missat. I den mån jag har stött på dessa rapporter har jag tagit upp dem i litteraturförteckningarna för respektive runinskrift, men någon systematisk genomgång av det omfattande topografiska arkivet på ATA har inte gjorts. Emellanåt tar jag i utgåvan med äldre fotografier, då oftast fotografier som finns i Riksantikvarieämbetets arkiv, ATA. En del äldre teckningar som finns på ATA tas också med. Däribland några av de teckningar som finns i L. C. Wiedes arkiv – ett underlag till hans arbete *Östergötlands run-urkunder* (1875). Flera av teckningarna där är avritningar av andras arbeten, inte sällan från Bautil, men flera är också gjorda av Wiede själv. Och även om Brate flera gånger hänvisar till Wiedes teckningar har han inte alltid utnyttjat material från Wiede. Se i utgåvan t.ex. Ög 1, Fivelstads kyrka och Ög 44, Björnsnäs, Kvillinge sn. Ett stort kulturhistoriskt arbete som kort beskriver samtliga då kända östgötska runinskrifter är Anton Ridderstads *Östergötlands beskrivning* II:1 och II:2 (1917 respektive 1918). Endast referenser till Ög 64 (foto finns i Ridderstads arbete) och till handklockan från Appuna (nr 268) har tagits med i utgåvan – den senare eftersom den inte nämns av Brate.

Östergötland, ett runrikt landskap

I Brates *Östergötlands runinskrifter* (1911–1918) presenterades de då kända inskrifterna under 248 nummer. När Nordén avslutade arbetet med sitt manus kring årsskiftet 1947/48 hade han beskrivit dem under 300 nummer. En ökning med drygt 50 nummer, främst inskrifter i sten, men även en putsinskrift (nr 265) och en handklocka (nr 268). Bland de nya numren återfinns exempelvis nr 264,

²⁷ I sammanhanget kan nämnas att Elias Wessén hade tänkt att det skulle finnas häradskartor för runinskrifterna från Uppland. Han skriver den 3 juli 1937 i en plan för utgivningen av Upplands runinskrifter (ATA dnr 2603/37): »Jag föreslår, att varje härad inledes med en karta i ungefär tryckytans format, där alla inskrifterna med sina nummer finnas inlagda.» Så blev dock inte fallet.

en rund runristad sten som fungerat som lock till en urna. Eftersom ingen inskrift eller avbildning är känd av den försvunna stenen, är det tveksamt om stenen borde ha fått ett eget nummer.

Nummerordningen för inskrifterna är i alfabetisk ordning på häradet och städer, och inom häraderna i alfabetisk ordning per socken. Till skillnad från hos Brate har Nordén – i likhet med samtida band av *Sveriges runinskrifter* – gett en inledning till varje härad. Inom varje socken presenteras först (eventuella) inskrifter från kyrkan och därefter i alfabetisk ordning per ort. Figur 3 visar en karta över Östergötland med häradet och socknar baserad på Riksarkivets uppgifter om indelningen i församlingar och häradet från 1948. På kartan har markerats de runinskrifter som medtagits i utgåvan. I de olika häradsinledningarna finns mer detaljerade kartor.

Det på runinskrifter rikaste häradet är Göstrings härad i den västra delen av landskapet. Inom det häradets gränser ligger även den runrikaste staden, Skänninge. Nordén använder genomgående en äldre stavning, Skenninge. Överlag visar kartan att runstenarna finns i de sedan gammalt uppodlade delarna av landskapet, i socknar med även annars många fornlämningar.

Efter Nordéns arbete med supplementet har många runfynd gjorts i landskapet. Antalet poster från Östergötland i *Samnordisk runtextdatabas* (version 2014) är 486 stycken – varav flera fragment inte sällan förts upp under ett och samma nummer. Cecilia Ljungs katalog med tidigkristna gravmonument (Ljung 2016) innehåller 363 hållar och fragment. Många fynd har gjorts i Skänninge och Hov, för de senare se S. B. F. Janssons arbete *Stenfynden i Hovs kyrka* (Jansson 1962). Men en stor del av materialet återstår fortfarande att få ordentligt behandlat och publicerat.

Fig. 3. Karta över Östergötland med häradet och socknar jämte de i utgåvan medtagna runinskrifterna.

Manuset visar på Nordéns goda kunskaper om fornspråket, om den forntida miljön och dess runinskrifter. Det är ett imponerande arbete, och trots dess brister – se de många fotnoterna och denna inledning – känns det värdefullt att det nu har blivit en utgåva av manuset.

Tack

Först och främst ett tack till personalen vid Runverket vid Riksantikvarieämbetet. På Runverket har Arthur Nordéns supplement varit deponerat, en intressant och lockande källa att undersöka. Tack också till antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) vid Riksantikvarieämbetet vars arkiv innehåller mängder av rapporter, skrivelser, fotografier, teckningar m.m. Vidare ett tack till Stiftsbiblioteket i Linköping där Arthur Nordéns arkiv förvaras, ett arkiv där mycket annat material rörande Östergötlands forntid går att finna. Tack också då till arkivet vid Östergötlands museum i Linköping med mycket motsvarande material. Helen Grenler som gjort de många häradskartorna ska ha ett stort tack, i en utgåva med många svart-vita bilder blir de färgade kartorna en blickfångare. Till sist ett tack till Joar Nordén (1931–2020), yngste son till Arthur Nordén. Efter ett besök på hans vackra Bresshammar blev det flera brev och samtal med bl.a. frågor om att reda ut några svåra partier i pappans annars rätt läsliga handstil.

Litteratur och referenser

Otryckt material

- Gustavson, Helmer. Rapport till Riksantikvarieämbetet 17 juli 2003. (ATA dnr 322-2590-2003).
- Ihrfors, Eric. Ostrogothia Sacra, Saxa runica (ATA, i Vitterhetsakademien och riksantikvarien, ämbetsarkiv 2, gemensamma handlingar, diverse antikvariska undersökningar och redogörelser, EVa).
- Kartor i Lantmäteristyrelsens arkiv (Lantmäteriet, <https://historiskakartor.lantmateriet.se>)
- Jansson, Sven B. F., 1946. Granskningsprotokoll (Riksantikvarieämbetet, i Runverkets handarkiv).
- , 1947. PM (Riksantikvarieämbetet, i Runverkets handarkiv).
- Mandelgrenska samlingen, Nils Månsson Mandelgrens samlingar vid Folkdivsarkivet i Lund.
- Material på Runverket och ATA vid Riksantikvarieämbetet, främst Gemensamma handlingar, F1 Antikvarisk-topografiska dossierer.
- Nordén, Arthur. 1948. Östergötlands runinskrifter : Supplement till Erik Brates 'Östergötlands runinskrifter' utg. 1911–18. Manuskript i ATA (deponerat på Runverket).
- Nordéns arkiv i Stiftsbiblioteket i Linköping.
- Nordenskjöld, C. F. "Östergötlands minnemärken" 1869-1875 1 (Reseberättelser i ATA, i Vitterhetsakademien och riksantikvarien, ämbetsarkiv 2, gemensamma handlingar, antikvarisk-topografiska beskrivningar, EIII:50).
- Säve, P. A., 1862. Berättelse för år 1862 rörande Östergötland och Västergötland. (ATA, i Vitterhetsakademien och riksantikvarien, ämbetsarkiv 2, gemensamma handlingar, antikvitétintendenternas beskrivningar, EIV:3).
- Wessén, Elias, 1952. PM (Riksantikvarieämbetet, i Runverkets handarkiv).
- Wiedes arkiv, L. C. Wiedes arkiv i Stiftsbiblioteket i Linköping. Notera även Wiedes arbetsmaterial för Östergötlands run-urkunder, huvudsakligen i ATA men delvis i Stiftsbiblioteket i Linköping.

Tryckt material

- Barnes, Michael, 2012: *Runes : a handbook*, Woodbridge.
- Brate, Erik, 1911–1918: *Östergötlands runinskrifter = Sveriges runinskrifter*, vol. 2. Stockholm.
- Hansson, Hans-Erik, 2002: *Vård av gravstenar*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:raa:diva-3463>
- Jansson, Sven B. F., 1962: *Stenfynnen i Hovs kyrka*. Filologiskt arkiv 9. Stockholm.
- , 1976: Linköpingsbygdens runstenar. I: *Linköpings historia. 1, Från äldsta tid till 1567*, s. 45–84.

- Klockhoff, Oscar: Östergötlands runinskrifter. I: *Meddelanden från Östergötlands fornminnesförening* ; 1904, s. 13–27.
- Ljung, Cecilia, 2016. *Under runristad häll*. 2 vol.: 1. Tidigkristna gravmonument i 1000-talets Sverige; 2. Katalog över tidigkristna gravmonument. Stockholm Studies in Archaeology, 67.1–2. Stockholm. Diss.
- Nordén, Arthur, 1926: *Östergötlands bronsålder*. Linköping. Diss.
- , 1929–1948: *Östergötlands järnålder*. Stockholm.
- , 1937: Magiska runinskrifter. I: *Arkiv för nordisk filologi* ; 53, s. 147–189.
- , 1943: Bidrag till svensk runforskning. I: *Antikvariska studier 1*, Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens handlingar 55, Stockholm, s. 143–224.
- Nordenskjöld, Carl Fredrik, 1875: Östergötlands minnesmärken. I: *Östergötlands fornminnesförenings tidskrift* ; 1 (1875), Linköping, s. 1–103.
- Owe, Jan, 1993 (2 omarbetade upplagan 1996): *Svenskt runnamnsregister*. Hässelby.
- Quivis (sign), 1946. Östgötaforsknare fann Rökstenens stenbrott. I: *Östgöta Correspondenten* 9/8 1946.
- Ridderstad, Anton, 1914: Runinskrifterna. I: *Östergötland 1 Östergötlands historia från äldsta intill nuvarande tid*, Stockholm, s. 69 – 100.
- , 1917–1918: *Östergötland 2 Östergötlands beskrivning med dess städer samt landsbygdens socknar och alla egendomar*, 1–2. Stockholm.
- Runrön 1, 1989. *Projektet De vikingatida runinskrifternas kronologi. En presentation och några forskningsresultat*. Uppsala.
- Samnordisk runtextdatabas (2014). Institutionen för nordiska språk. Uppsala universitet.
<http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>
- SRI 2, se Brate 1911–1918.
- Wessén, Elias, 1975: Rök, ett fornminne och ett ortnamn. I: *Fornvännen* 70 (1975), s. 5–15.
- Westlund, Börje, 1989: Kvinneby : en runinskrift med hittills okända gudanamn? I: *Studia anthropologica Scandinavica* ; 7 (1989), Uppsala, s. 25–52.
- Wiede, Levin Christian, 1875: Östergötlands run-urkunder. I: *Östergötlands fornminnesförenings tidskrift* ; 1 (1875), Linköping, s. 109–129.

FÖRKORTNINGAR

- Aarbøger = Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. København 1866 f.
- ANF = Arkiv för nordisk filologi. (Christiania) Lund 1883 f.
- ATA = Antikvarisk-topografiska arkivet och Vitterhetsakademiens handskriftssamling, Stockholm.
- B = Göransson, J., Bautil. Stockholm 1750.
- bst = bistav.
- da. = danska.
- DR = Danmarks Runeindskrifter. Ved Lis Jacobsen og Erik Moltke. København 1942.
- fda. = forndanska.
- fht. = fornhögtyska.
- fisl., fornisl. = fornisländska.
- fris. = frisiska.
- fsv. = fornsvenska.
- GL = Gotlandslagen.
- got. = gotiska.
- hd = härad.
- hdskr = handskrift.
- HL = Hälsingelagen.
- holl. = holländska.
- hst = huvudstav.
- ie. = indoeuropeiska.
- isl. = isländska.
- jb, jbk = jordebok.
- KB = Kungliga Biblioteket, Stockholm.
- KLL = Kristofers landslag.
- KVHAA, se VHAA.
- L = Liljegren, J. G., Run-Urkunder. Stockholm 1833.
- lat. = latin.
- lgt. = lågtyska.
- Lind = Lind, E. H., Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden. Uppsala 1905—1915.
- MESL = Magnus Erikssons landslag.
- N1945 = Nordén, Arthur. Runinskrifter i Östergötland undersökta sommaren 1945. (Handling i ATA, dnr 4207/45, kopia i Östergötlands museum, Linköping).
- NlæR = Norges Indskrifter med de ældre Runer. Udg. ved S. Bugge og M. Olsen. Kristiania 1891—1924.
- no. = norska.
- nord. = nordiska.
- nusv. = nusvenska.
- nyisl. = nyisländska.
- nyno. = nynorska.
- Peringskiölds Monumenta = Peringskiöld, J., Monumenta Sveo-Gothorum (handskrift i Kungliga Biblioteket, sign. F h).
- Ransakningarna = Ransakningar om antikviteterna 1667—84 (handskrift i Kungliga Biblioteket, Stockholm, sign. F l 9).
- RAP = Riksarkivets pergamentsbrev.
- runsv. = runsvenska.
- Runverser = Brate, E. och Bugge, S., Runverser. Stockholm 1887—1891 (Antikvarisk tidskrift för Sverige 10).
- sk = skiljetecken.

Sm = Smålands runinskrifter: Kronobergs läns runinskrifter, granskade och tolkade av R. Kinander. Stockholm 1935.
sn = socken.
SRI = Sveriges runinskrifter.
StHM, SHM = Statens Historiska Museum, Stockholm.
Sö = Södermanlands runinskrifter, granskade och tolkade av E. Brate och E. Wessén. Stockholm 1924–1936.
SöL = Södermannalagen.
ty. = tyska.
U = Upplands runinskrifter, granskade och tolkade av E. Wessén och S. B. F. Jansson. Stockholm 1940 f.
UL = Upplandslagen.
urg. = urgermanska.
urn. = urnordiska.
UUB = Uppsala Universitetsbibliotek.
W. = L. C. Wiede, Östergötlands run-urkunder i Östergötlands fornminnesförenings tidskrift I. Linköping 1875.
Vg = Västergötlands runinskrifter, granskade och tolkade av H. Jungner. Stockholm 1940.
VgL = Västgötagalagen.
VHAA = Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
VmL = Västmanlagen.
Ög = Östergötlands runinskrifter, granskade och tolkade av E. Brate. Stockholm 1911–1918.
Öl = Ölands runinskrifter, granskade och tolkade av S. Söderberg och E. Brate. Stockholm 1900–1906.
ÖL = Östgötagalagen.

Detta dokument ingår i en digital utgåva av Arthur Nordéns supplement till Erik Brates Östergötlands runinskrifter. Manuset avslutades 1947 och var tänkt att tryckas 1948. Utgåvan publiceras fritt tillgänglig på Internet.

Utgåvan är ännu preliminär och kan komma att revideras. Hittar du felaktigheter är du välkommen att meddela dessa till utgivaren på nedanstående e-postadress.

Utgivare: Jan Owe

Kontakt: runor@gamlebo.se

Senast ändrad 2020-11-22